

JEI MES NELAUKTUME...

Prasidėjo adventas. Iš lapkričio gelmės, traukiančios į savo juodą šerdį paskutinę vaiskaus rudens šviesą, iš pamirštų žmonių vardų, susisluoksniavusių su lapais, iš vaikiškos mirties baimės, kai žiūrėdamas į ryškias nakties žvaigždes, jauti mirtį kaip didelę neteisybę, skriaudą ir klaidą, – stingdančios žiemos ramybės link tvinsta liūdesys, kuriam būtų lemta išlikti amžinu ir liudyti skriaudą, jei mes nelauktume.

Jei nelauktume žvaigždės, nušvitusios gūdžią naktį ir nušvitusios pilkus tvartelio šiaudus, pražilusį asiliuko snukį ir romias jaučio akis, pakrypusias edžias ir nelygiai sukaltų durų tarpus, pro kuriuos skverbiasi nakties šaltis ir mėnesiena... Prasidėjus adventui, kiekvieną sykį mes laukiame to, ką jau žinome įvykus, buvus. Bet kaskart šis įvykis yra įstabus. Įstabus ir laukimas. Gelmėje, kuri traukia mus lyg sudegusi žvaigždė. Ir jos traukai gali atsispirti nebent tas neapibūdinamas, žodžiais neišreiškiamas laukimas. Toks panašus į ilgesį, į troškulį – ne vandens ir ne vyno, o tiesos ir tikrumo.

Galbūt todėl kiekvienas adventas yra paslaptis. Laikas prieš atėjimą. Koks jis?.. Kaip būna, kai labai lauki?.. Akimis gaudai kiekvieną šešėlį, ausimis – kiekvieną garsą... Ar nesugurgždės takelio žvyras po kojomis, nesulos šuo, negirgžtels durys... Ak, bet taip juk grįždavo iš vėlyvos pamainos durpių fabrike mama, taip pareidavo patėvis, kurio sunkių žingsnių nelaukdavau, taip pasikartojančiame mano vaikystės sapne aidėdavo dvasių žingsniai – vis artyn ir artyn prie mano lovos, per tuščius ir tylius kambarius, matau nuspaudžiamą rankeną, girgžtelinčias duris ir... niekas nepasirodydavo. Tik būdavo labai baisu. Nes to ateinančiojo aš nelaukiau – per sapno tamsą žengė baimė.

Toks dažnai būna lapkritis – kaip sapno tamsa. Su aidžiais baimės žingsniais. Tik neretai mes sapnuojame atviromis akimis. Ir netgi galime įvardyti, ko bijome – epidemijų, negalių, bankrotų, modifikuotų organizmų, *kitokių* kaimynų ir panašiai. Nes šiai baimei mus paruošia tie, kam ta baimė naudinga, kurie gali iš to uždirbti arba gali, šių baimių padėdami, manipuluoti žmonėmis. Žmonių jausmai, netgi taurieji, irgi yra paveikti baimės; tik ji kyla ne iš savisaugos instinkto, o iš savimeilės ar iš troškimo būti tokiais, kaip visi *padorūs* žmonės. Kai vienos televizijos žurnalistė, prašydama aukoti Afrikos vaikams, apsiverka prieš kamerą (jai labai gaila tų vaikų) ir paskui atsiprašo žiūrovų, neva prieš kamerą verkti neprofesionalu – netikiu aš ja ir manau, kad taip apsiverkti yra labai profesionalu, ne tik kad makiažas nenubėga, bet ir visi dar labiau puls aukoti tam, kad žurnalistė nebeverktų, nes visiems bus labai gaila jos.

Ak juodasis lapkriti, eini tu savo pašiurpusiom pėdom per težtančius lapus ir palieki jų košėje gilius avinėlio pėdsakus, surakintus ledinio gruodo, kaip šulinėlius sidabriniais pakraščiais!..

Eini ir nueini, aplenkdamas gruodį, kuris irgi atkanka iš juodosios laiko šerdies, iš gelmės, kur savo sukūrimo neprisimena uolienos ir fosilijos, kur žmonių vardai susisluoksniavę su kreida ir šlaku, kur po kurčia ir nedėkinga uoliena vinguriuoja auksinės poetinio įkvėpimo gyslos.

Ir mes laukiame, kada gi tie mėnesiai susitiks kaip broliai, kada atsivers švytinčios gelmės, prabils savo žmogiškumą prisimenančios fosilijos, kada nieko nebereikš labdaringos ašaros, nes ateis Tasai, kurio žingsniai bus skardesni nei baimės dvasios, ir mūsų laukimas atsivers kaip sklidas šviesos kambarys.

Barbora Pelėdaitė

Kitame numeryje:

- A. Idzelis. Žvilgsnis į archyvų darbą
- V. Aleknienė. Rašytojas Juozas Tiniš
- P. Dumšienė. Baltais lino keliais

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Juozas Valiušaitis. Varpų šventinimas Išganytojo bažnyčioje, Joanitų vienuolyne Vilniuje. Mišiosna eina kardinolas J. A. Bačkis, 2011 10 23

ADVENTUS

Nežmoniškai, neangeliškai pilka –
Ir kietas gruodas įsčių vaisių žeidžia...
Tačiau aukštybėse jau audžia tyrą šilką:
Visi, nūnai belapiai ir bežiedžiai,

Bus aprengti baltai, pasidabruoti
Šerkšnu – kad juodą metą atkalėtų,
Kad nepavargtų gimti ir darbuotis –
Vardan šiltų šventų švelnių Kalėdų...

Net nukirstom viršūnėm – *de profundis*
Tikėtų – Žodis amžinai gyvena...
Nors nebūtis jauki žudys ir gundys
Pasauliu kaip narkotiku į veną –

Ir mirdami regėsime: sugrįžta...
Bet kaip lėtai, kaip sunkiai, Dieve mano,
Pripildo saulė nykią sielos irštvą –
Ir senas laiko veidas atsimaino...

Onė Baliukonė

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Barbora Pelėdaitė. Jei mes nelauktume...
- 2-as psl. R. Kriaučiūnas. Būti žmogumi – aukščiausia pareiga
- 3-as psl. In memoriam: Nijolė Jankutė-Užubalienė
- 4-as psl. V. Paplauskienė. „Pasaulis – tarsi įstabi pasaka“
- 5-as psl. Gražina Mareckaitė. Vydėtojas
- 6-as psl. R. Ruseckienė. Lietuviški posmai Škotijoje
- 7-as psl. V. Kluoniaus Golgotos kelias

Būti žmogumi – tai aukščiausia ir sunkiausia pareiga

ROMUALDAS KRIAUCIŪNAS

Noriu pradėti kalbą 2011-iais metais vasario 16 dieną mirusio Justino Marcinkevičiaus žodžiais, pilnais išminties ir paprastumo: „Ryškiausias vaikystės prisiminimas – sunkios tėvo rankos, riekiančios duoną prie stalo. Šis vaizdas persekiojo mane visą laiką, ir dabar aš manau, kad jame tarsi sukaupta visa žmogaus gyvenimo prasmė: išdalinti save, atiduoti šilumą, džiaugsmą, meilę, mintis ir visa, ką turi savyje – atiduoti visiems. Toks yra žmongaus pašaukimas... Viso pradžia, man atrodo, yra ten toli vaikystėje, kur žmogus pirmą kartą supranta, kad pasaulyje jis gyvena ne vienas, kad jo rankos ir širdis privalo ką nors pridengti nuo skausmo, prievartos, melo, kad

socialinių taisyklių laikomasi vien todėl, kad taip reikalauja įstatymai ir taisyklės. Atsiranda gebėjimas „įlisti į kito kailį“. **Ketvirtoji stadija** yra socialinės sistemos ir ją palaikančios sąžinės veiksmo zona. Moraliai pateisinami poelgiai sutampa su institucinėmis pareigomis ir prievolėmis. Tokiu būdu teisingi veiksmai palaiko instituciją ir bendrą socialinę schemą.

Posutartinis lygmuo. Kai susiformuoja abstraktus mąstymas, pereinama į trečiąją lygį. **Penktoje stadijoje** pačios visuomenės prasmė susikoncentruoja į galimybę siekti bendrojo gėrio ir padalinti jį kuo didesniai žmonių skaičiui. Jei tokios vertybės visuomenėje nėra puoselėjamos, individas turi visišką moralinę teisę kritikuoti socialinę tvarką.

Šeštoji stadija yra etinių principų visuotinumai. Čia jau matoma, kad egzistuoja bendri, vi-

pačių tėvų elgesį, o ne jų „pamokslavimus“. Jie išmoka, sekdami pavyzdžiu – geru ir blogu. Paauglystėje jie lyg ir renkas, tačiau dažnai jie pasirenka tokius elgesio modelius, kurie panašūs į tėvų ar globėjų elgesį.

Vaikai ir paaugliai turi ugdyti protinį, moralinį ir emocinį inteligentiškumą. Jiems reikia semtis išminties iš tėvų, mokytojų bei vadovų ir dalintis ja su draugais. Bendramečių spaudimas yra per dažnai minimas tik kaip neigiama įtaka. Sektino pavyzdžio ar nuoširdaus patarimo veikiamas spaudimas gali būti suvokiamas ir kaip labai teigiama įtaka.

Paaugliai gali ištraukti į žalingą elgesį dėl savo impulsyvumo. Nesuvokdami savo elgesio pasekmių, paaugliai gali vairuoti išgėrę ar eksperimentuoti su narkotikais. Paauglystėje padidėjęs harmonų veikimas kai kuriuos gali nustumti į ištvirtumą. Paaugliai rimčiau žiūri į savo atsakomybę, jei jų tėvai jiems leidžia pasirinkti, užuot visą laiką brukę jiems savo sprendimus. Tėvams svarbu rasti progą pasikalbėti su paaugliais apie jų atsakomybę.

Pareigingumas reikalauja paauglio supratimo, kaip jo veiksmai siejasi su visuomenės lūkesčiais. Paaugliai pasiekia aukštesnę moralinę pakopą, kai suvokia, ką turi duoti visuomenei. Kartą supratęs savo nusižengimus, paauglys gali pradėti kritiškiau vertinti savo elgesį, sukėlusį tai.

Individas nėra tik paprastas gamtos padaras. Daugybė ryšių jį sieja su kitais žmonėmis, tuo sudarydami visuomeninio gyvenimo pamatus. Jie veikia ir žmonių kuriamų bei ugdomų kultūros institucijų pagalba. Kultūra yra tai, kas mūsų gyvenimą padaro tikrai žmogišką ir atskiria jį nuo kitos gyvūnijos.

Pasak poeto Justino Marcinkevičiaus, gyvenimą reikia suprasti kaip pareigą – kaip žmogaus pareigą žmogui, jo pareigą visuomenei, jo pareigą tautai. Nuo pat gimimo visi esame kažkam įsipareigoję. Vaikas jaučia pareigą klausyti savo tėvų, vyras ir žmona – neišduoti ir mylėti vienas kitą iki mirties, draugai – nepalikti bėdoje. Tai svarbios, bet gana neapibrėžtos pareigos. Yra ir kitokia atsakomybės rūšis, kur kiekvienas

individas privalo laikytis įstatymų ir nepažeisti jų. Žmonių gyvenimą valdančios normos gali skirtis savo pobūdžiu, tačiau jų esmė ir paskirtis visur ir visada yra ta pati. Norma – tai bendra tam tikro elgesio taisyklė, kuri visuotinai pripažįstama ir turi atsakomybės dalį. Norma visada yra liepinys arba reikalavimas, kad žmogus ją vadovautųsi savo santykiuose su kitais. Ir elgtųsi normos nurodomu būdu net ir tada, kai dėl asmeninės naudos ar kitų priežasčių jis mielai to nedarytų. Visuomeninės, politinės, teisinės, religinės ir kitos institucijos įvairiais būdais stengiasi užtikrinti, kad būtų laikomasi gyvenimą tvarkančių normų.

Reikia pradėti nuo mažų dalykų, kurie suteikia žodžiams „pareiga“ ir „atsakomybė“ kitą prasmę. Tai dalykai, kuriuos galime atlikti savo namuose, bendraudami su savo vaikais. Skiepykime savo vaikams ir anūkams tai, kas turi tikrą vertę. Žmogus yra vertingas todėl, kad jis kažkam yra reikalingas, kad kažkas jo laukia namuose. Ir laukia ne dėl to, kad jis turi daug pinigų ar yra verslininkas ar prekybininkas. Žmogaus vertę apibrėžia tai, kiek jis gali duoti, o ne kiek gali nusipirkti ar pasamdyti. Todėl duokime vaikams tai, ką privalome duoti. Tai, ką jie galės duoti savo būsimiems vaikams. Jei norime, kad mūsų vaikai būtų teisingi – pirmiausia tokie turime būti patys. Gyvas pavyzdys jiems – tai mūsų gyvenimas.

Jau buvo minėta labai svarbi tėvų įtaka. Antroje vietoje mokyklos įtaka. Mokykla – tai vieta, kur vaikas turi ypatingą galimybę pažadinti savo kūrybiškumą, puoselėti humanišką, savarankišką pasaulėžiūrą, įgyti visapusišką išsilavinimą, ugdyti kultūrinę savimone. Ne veltui mokykla yra vadinama antraisiais mokinio namais. Mokykloje vaikai turėtų išmokti ne tik vadovėliuose pateikiamą informaciją, bet ir tokių vertybių, kaip pagalba draugui, užuojauta, draugystė, supratimas, atvirumas. Mokyklos tikslas – išugdyti protingas, doras ir sumanias asmenybes. □

Romualdas Kriaučiūnas

Jono Kuprio nuotr.

jis privalo būti žmogumi. Tai aukščiausia ir sunkiausia pareiga... Mano ginklai nukreipti į pagrindinį priešą – į gyvulišką, vartotojišką ir, deja, kol kas visagalį principą: ‘gyvenimas – malonumas’. Aš tvirtinu, kad tikras, vertas žmogaus malonumas yra suprasta ir sąmoningai atlikta pareiga.”

Tam reikia sugebėjimo protauti, reikia inteligencijos ir inteligentiškumo. Intelligentumas reikalauja siekti protinio išsilavinimo, dorinio charakterio ir kitiems tarnaujančios bei vadovaujančios asmenybės. Šie trys reikalavimai atitinka tris psichologijos mokslo pripažintas inteligencijos rūšis: protinę, moralinę ir emocinę inteligenciją.

Grįžkime prie gyvenimo pradžios. Yra nemažai būdų aptarti moralinę asmens raidą. Kaip pavyzdį noriu trumpai pristatyti psichologijos profesoriaus Lawrence Kohlbergo asmeninę raidą, aptartą psichologijos profesorių Mindaugo Briedžio ir Evaldo Kazlausko straipsnyje, atspausdintame leidinyje „Problemos“ (2008 74). Prof. Kohlbergas išskiria tris moralinės raidos lygmenis, kiekvieną dar padalindamas į dvi stadijas. Šie etapai yra būdingi kiekvienam socializuotam asmeniui. Norint pasiekti šeštąją lygmenį, reikia praeiti visus kitus.

Priešutartinis lygmuo. Pirmoji stadija yra „bausmės ir paklusnumo“, apimanti vaikus iki trylikos metų amžiaus. Šioje stadijoje vienintelė tinkamo elgesio priežastis tėra bausmės vengimas. Labai jauni vaikai pasiskirsto savo interesų pagrindu. Būdami 5–10 metų amžiaus, jie labiau žiūri lygybės. Kitų asmenų rūpesčiai ir interesai pačiam veikėjui yra nereikšmingi. **Antroji stadija** – tai vidinių tikslų ir lygybės stadija. Tai egoizmo stadija, kur vadovaujamasi „Akis už akį“ principu.

Sutartinis lygmuo. Čia anksčiau ar vėliau atsiranda dauguma žmonių. **Trečioje stadijoje** kitų individų, jų grupių ir aplinkos lūkesčiai įgyja fundamentalią reikšmę. Ankstyvoje paauglystėje moralė paprastai pasiekia antrąją lygį, kai įstatymų ir

Žinau, kad galit peržengti mane,
per mano žodį perlipt lyg per tvorą,
gal net sutrypti mano „taip“ ir „ne“, –
ir visa tai turbūt nebus nedora,
jei, keliamas, kalbos gilybė auga
eilėraščio dar neregėtas perlas,
jei tai, kas nauja, pilna bus žmogaus, –
tai visa kita galima ir perlipt.

Justinas Marcinkevičius

siems privalomi etiniai principai, pirmesni už juridiskai įtvirtintas ar instituciškai palaikomas prievoles. Esminis šeštąją raidos stadiją pasiekusiųjų asmenų bruožas yra protinis abipusiškumo gebėjimas: moralinis sprendimas privalo būti abipusiškas, tai yra, mes turime gebėti susigyventi su savo sprendimais ir vertinimais, net apsiikeitę vietomis su kitais sprendžiamoje situacijoje.

Taigi, anot Kohlbergo, individai pradeda sąmoningą socialinę veiklą, užsiėmę išimtinai ego-centrine nuostata. Po jos eina sugebėjimas spręsti sudėtingesnius socialinius konfliktus bei gebėjimo užjausti plėtra. Pagaliau įgyjama altruistinė, į kitą atsižvelgianti perspektyva, kurios galingiausia išraiška yra šeštoji stadija. Kiekviena pakopa išreiškia protinės raidos žingsnį, kuris įgalina moralinės brandos formą.

Pats pirmasis gero, teigiamo elgesio modelis vaikui turi būti tėvai, nors daug tėvų to nesupranta. Tėvai gali bandyti įdiegti tam tikrus gero elgesio standartus, bet vaikai labiau kreipia dėmesį į

In memoriam Nijolė Jankutė-Užubalienė

(1929 08 06 – 2011 11 20)

Nijolė Jankutė

SMILGOS

Linguoja ir blaškosi smilgos,
Blaškausi, linguoju kartu.
Kodėl trumpos dienos prailgo
Ir laikas nebėga kartu?

Ateina naktis. Nežinojau,
Kad laukiu jos glėbio ramaus:
Mano laikas ir aš čia sustojau
Po skliautu žvaigždėto dangaus.

LĖVENIO DEBESYS

Plaukia, plaukia Lėvenio debesys –
Brolių milžinų pypkės dūmas
Mintys – bangos – slūgsta ir keliasi
Sentimentaliai – senatvės gaudumas...

Balti, tokie pat, plaukia debesys
Kitoj pusėj Žemės. Tik aš nebe ta.
Praeitis, dabartis liejasi, veliasi,
Dainose apdainuota puta.

Iš tolimosios Australijos atskriejo liūdna žinia – elektroniniame laiške Dovilė Zduoba rašė: „Mano mama, Nijolė Jankutė Užubalienė, narsiai kovojusi prieš sunkią ligą tris metus, ir ypač per paskutinius du mėnesius, šiandien pasidavė Viešpaties valiai ir iškeliavo namo. Ji mirė 2 val. po pietų Sidnėjaus laiku, lapkričio 20 d. Prašome Jūsų maldų jos sielai, kas jai buvo svarbiausia”.

Prozininkė, pedagogė Nijolė Jankutė-Užubalienė gimė Panevėžyje, bet save visą gyvenimą laikė kupiškėne. Abu jos tėvai – mokytojai buvo kilę iš mūsų krašto. Justino Jankevičiaus tėviškė – Girvalakiai, o jo žmonos Paulinos – Šapalai. Kaip ir daugelis to meto mokytojų, jie dirbo įvairiose Lietuvos vietose, 1919–1924 m. J. Jankevičius buvo Kupiškio progimnazijos direktorius. Antrąkart Jankevičiai į Kupiškį grįžo 1937 m., įsigijo namus Vilniaus gatvėje. Iki 1941 m. Nijolė mokėsi gimnazijoje, jos klasės draugės buvo dailininkė Danutė Eidukaitė, kraštotyrininkė Jonė Žebrytė. 1944 m. su motina (tėvas dar 1940 m. amžinam poilsiui atgulė Kupiškio kapinėse) pasitraukė į Vokietiją, po penkerių metų persikėlė į Jungtines Amerikos valstijas ir įsikūrė Čikagoje. N. Jankutė dirbo fabrikuose, o 1968 m. baigė Čikagos lituanistinį institutą, 1977 m. – medicinos asistentų kursus. Dėstė literatūrą Čikagos K. Donelaičio aukštesniojoje lituanistinėje mokykloje, dirbo įvairiose medicinos įstaigose, o išėjusi į pensiją – „Draugo” dienraštyje. 2004 m. mirus vyrui persikėlė pas dukrą į Australiją.

Rašyti N. Jankutė pradėjo dar gimnazijoje. Didžioji dalis kūrybos skirta vaikams ir jaunimui – tai 7 prozos (apsakymų, novelių, apysakų) knygos: „Žebriuko nuotykių miške” (1963 m.), „Danutė stovyklauja” (1966 m.), „Kaip Algiukas vėjo ieškojo” (1967 m.), „Šamo ežero sekliai” (1972 m., 1988 m., 1991 m.), „Nuo devynių iki pirmos” (1973 m.), „Karilė ir jos draugai” (1990 m.), „Kelionė į Septintą stotį” (2007 m.). Suaugusiems skirtas apsakymų ir novelių rinkinys „Saulėgrąžų tvanas” (1990 m.) bei dvi prisiminimų ir kelionių išpūdžių knygos. 1999 m. JAV išleistuose „Atvirukuose” rašoma ir apie kelionę į Lietuvą, nemažai vietos skirta apsilankymams Kupiškyje. Paskutinė knyga „Pašnekesiai su kukabura” (2011 m.), kurios leidyba autorė rūpinosi jau sirgdama, skirta kelionių po Australiją išpūdžiams.

Nijolė Jankutė buvo gera ir ištikima Kupiškio viešosios bibliotekos ir „Kupiškėnų minčių” bičiulė. Draugystė prasidėjo 1990 metų vasarą, kai rašytoja per giminaičius Kupiškio viešajai bibliotekai perdavė savo naujausią knygą „Saulėgrąžų tvanas”. Tai buvo laikai, kai atsivėrė geležinė uždanga ir Lietuvą pradėjo pasiekti išeivijos autorių knygos, atsinaujino ryšiai su prieš daugelį metų mūsų kraštą palikusiais ir užsienio šalyse įsikūrusiais tėviškėnais. 1990 m. pabaigoje „Kupiškėnų mintyse” pasirodė Zitos Staškūnienės publikacija „Augustis tarp Kupos ir Lėvens” ir N. Jankutės apsakymas „Lieptai”. Vėliau tokių publikacijų buvo dar ne viena, o Kupiškio viešąją biblioteką kasmet pasiekdavo siuntos, kuriose buvo ne tik Nijolės, bet ir kitų lietuvių išeivijos autorių knygos, periodiniai leidiniai.

Labai sujaudino spalio mėnesį gautas paskutinis knygų siuntinys iš Australijos, kurį, pildydama mamos valią, siuntė jau dukra Dovilė. Jame knygos ir labai trumpas laiškelis su Nijolės įrašu: „Dovanoju tai, kas man buvo gyvenime brangiausia”. Rašytoja nuo 1990 m. iki šių metų vasaros susirašinėjo su bibliotekos darbuotojomis, visą laiką domėjosi kas vyksta Lietuvoje, o ypač Kupiškyje.

1992 m. rugpjūtį N. Jankutė po 48 metų pertraukos apsilankė Kupiškyje, mūsų bibliotekoje susitiko su giminėmis, kaimynais, mokslo draugais, skaitytojais. Tokių viešnagių būta ir daugiau, o paskutinį kartą (2006 metų vasarą) ji atvyko jau iš Australijos. Tuomet čia pabuvo ilgiau, liko sužavėta Adomo Petrausko muziejumi, Henriko Orakausko skulptūromis, Kupiškio mariomis, Palėvenės bažnyčia. Lyg nujausdama sakė, kad tai gal jos jau paskutinė kelionė į Lietuvą. Gaila, bet nebebus jau šių susitikimų.

Nijolė Jankutė mus žavėjo savo erudicija, neišsenkančia meile Tėvynei Lietuvai ir Kupiškiui, paprastumu ir jaunatviška energija. Tokią Ją ir prisiminsime...

Lina Matiukaitė

Kupiškis, Aukštupėnų piliakalnis

„PASAULIS – TARSI ĮSTABI PASAKA”

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

Pabaiga. Pradžia 2011 m. lapkričio 19 d. „Kultūroje”

Vokietijoje stigo duonos, rūbų, bet laisvės buvo iki soties. Veiklus ir energingas J. Kaupas rasdavo laiko draugams, kuriuos ypatingai vertino ir brangino. J. Kaupas sunkiose gyvenimo situacijose rasdavo išeitį, guosdavo, drąsindavo praradusius viltį: *Šiandien ne tu vienas esi nusivylęs gyvenimu. Daugelis jaunų žmonių abejoja ir ieško. Daugelio mūsų jaunystės sapnai sudužo į nuogą gyvenimo realybę, tačiau ir sudužusios svajonės mums atrodo kažkuo vertingesnės už tą pilką ir kasdienišką tikrovę,*” – rašė jis H. Nagiui. Parodoje eksponuojamas ne tik šis, bet ir kiti originalūs J. Kaupo laišakai, parašyti H. Nagiui, A. Nykai-Niliūnui.

J. Kaupas dalyvavo visuomeninėje veikloje. Įstojo į Šviesos organizaciją, rašė to paties pavadinimo akademinio jaunimo žurnalui. Kartu su kitais literatais ištraukė į Lietuvos rašytojų draugijos tremtyje veiklą, bendradarbiavo spaudoje: „Aiduose”, „Tremtinių mokykloje”, „Žiburiuose”. Lankytojai gali pamatyti visus spaudinius, o taip pat nuotraukas iš LRD tremtyje antrojo suvažiavimo bei nuotraukas, kuriuose užfiksuoti H. Nagys, J. Kaupas, A. Nyka-Niliūnas, M. Katiliškis, Zina Nagytė, O. Stikliūtė, A. Čipkienė Tiubingene, Freiburge.

1950 m. su žmona Dalia ir sūnumi Algiu atvyko į Ameriką. Gilino žinias psichiatrijos srityje, dėstė neurologiją gailestingųjų seserų kursuose Altone. Laiške H. Nagiui rašė: *Dabar, kai mažai laisvo laiko, ir kūrybinis darbas pasidarė vertingesnis, vos*

Žiūrovų salės vaizdas. Centre – rašytojo sūnus Algis Kaupas ir rašytojo žmona Dalia Kaupienė-Augūnienė

giau šansų pakliūti atsirado, nes ugdu saikingumo dorybę, nepapildydamas didžiųjų griekų kaip persivalgymas, ir saldumynų iš tolo atsisakau. To, žinoma, anksčiau nedariau, nes, kaip sako Wilhelm Buch, „kas labai renkasi, tam doram išlikti sunku.”

Įtemptas darbas bei kasdieniai rūpesčiai pasiglemždavo daug laiko. Įgainiui Juliui pavyko suderinti „ligų istorijų rašymą” ir savo kūrybą. Aktyviai bendradarbiavo „Literatūros lankuose”, „Aiduose”, „Drauge”, „Naujienose”, „Dirvoje”,

nosi į žmogaus vidinį pasaulį. Netradiciškai sprendė moralės klausimus, suaugusiųjų pasaulius pateikdamas per vaiko, romantiko idealisto ar seno žmogaus pasaulėjautą. Į viską žvelgė vaikiškai skaidriu žvilgsniu. J. Kaupas rašė: *Kiekviename žmoguje slypi karališka, vienkartinė ir nepakartojama dieviška prigimtis. Ją reikia atidengti.* Novelėse bandė atskleisti tą karališką prigimtį. J. Kaupui buvo sunku „įsisprauti” ir gyventi pagal priimtas normas, negalėjo paisyti „griežtų įstatymų”, biurokratinių varžtų: visa tai jį žeidė ir skaudino.

Jam buvo gaila žmonių, kuriems *kepta žąsis... neabejotinai vertesnė, negu laimės ilgesys, verčias kurti, ieškoti ir kentėti...*

J. Kaupo svajonė – parengti ir išleisti novelių rinkinį „Saulėgražos mėnulio šviesoje” – neišsipildė. 1964 m. kovo 1 d. atvykęs į Čikagą aplankyti draugų, staiga mirė poeto A. Mackaus namuose. Parodoje eksponuojami šios planuotos knygos surašytas turinys bei kūrybiniai juodraštiniai rankraščiai bei mašinraščiai.

Daktaras Kripštukas Angelų rūsyje

J. Kaupas supynė nuostabiausių gyvenimo tiesų spalvingą pasakų pynę. Vokietijoje 1948 metais debiutavo pasakų knyga „Daktaras Kripštukas pragare”. Už šią knygą jam buvo paskirta Lietuvos Raudonojo Kryžiaus jaunimo literatūros premija. Kai kurie skaitytojai ir kritikai šias pasakas klaidingai priskiria vaikų literatūros žanrui. Pats autorius rašė: „*Daktaras Kripštukas pragare*”

nėra jokia vaikiška literatūra. <...> Aš savo pasakas pirmoj eilėj skyrčiau suaugusiems žmonėms, savo draugams. Tai nėra vaikiška knyga, ir tik dėl to turbūt smalsūs vaikai ją skaito, kad joje pilna keisčiausių nuotykių, nors jauniems skaitytojams simbolinė knygos prasmė paaiškės tik suaugus.

Beveik kiekvienoje pasakoje veiksmas vyksta Kaune. J. Kaupo numylėtas miestas tapo pasakų centru: čia gimusiam ir užaugusiam buvo puikiai pažįstamas kiekvienas kampelis, kiekvienas apleistas namas. Jis jautė miesto pulsą, perprato jo dvasią, gyveno jo ritmu. Veiksmas plėtojamas vingiuotose Kauno gatvelėse, kalvelėse, mistika persmelktuose Senamiesčio namuose, baltoje Rotušėje, Katedroje, paslaptinai ošiančiame Ažuolyne, Pelėdų kalne, Karmelitų bažnyčioje, Laisvės alėjoje, Žaliojoje vaistinėje. Retas žino, kad Gardino gatvėje yra namas, kuris iš požemių veda į pragarą, o per Katedros bokštą laipteliais galima pa-

Nukelta į 8 psl.

Scena iš Kauno lėlių teatro spektaklio „Daktaras Kripštukas pragare”

sunkiau pasiekiamas. Galbūt tokia ir turi būti kūryba – kilti iš dirbančio žmogaus, laisvais jo momentais. Kai liūdna būna, pasiimu tavo „Lapkričio naktis” ir paskaitau, arba „Praradimo simfonijas” (Past. – autorius A. Nyka-Niliūnas) ir ten atrandu „nuliūdusiai širdžiai pavėsį”. Kažkaip malonu tada prisiminti saulėtus Tiubingeno laikus, kada vien meno bei Dievo ieškojimui gyventa tebuvo.

Amerikoje J. Kaupas siekė išitvirtinti profesinėje srityje, todėl atsakingai ruošėsi laikyti privalomus egzaminus. Nerūpestingo, valiūkiškai nusiteikusio jaunuolio įvaizdis klaidino: širdies gilumoje Julius jautė atsakomybę ne tik prieš savo artimuosius, šeimą, bet ir prieš draugus. Nuolatinė įtampa ir sunkios gyvenimo sąlygos įtakojo nepagydomos ligos – diabeto atsiradimą. Julius bandė žaismingai priimti šį gyvenimo iššūkį. Laiške H. Nagiui rašė: „*Neskaitant to nesmagaus švirkštelio kasdien, kitų nusiskundimų neturiu, dirbu kaip dirbęs ir jaučiuosi gerai <...> Tiesa, vėlgi į dangų dau-*

„Lietuvių dienose” ir kt., siųsdamas literatūros kritikos straipsnius, esė, noveles. Parodoje eksponuojami jo literatūros kritikos straipsniai bei pranešimai, kuriuos skaitė Santaros-Šviesos suvažiavimuose.

Literatūrinius straipsnius pasirašydavo slapyvardžiu Coppelijus (šį vardą pasiėmė iš pamėgto autoriaus E. T. A. Hoffmano fantastinės apsakos „Der Sandmann” („Smėlio žmogus”). Pasirašinėjo ir kitų pamėgtų herojų vardais – Tomas Sojeris, Don Kichotas, Tomas Nipernadis, Didysis Molnas. Vertindamas kūrinius, kėlė aukštus meninius reikalavimus: ieškojo išsvajoto gėrio ir grožio, troško paslaptingo ilgesio, be kurio neišsivaizdavo meno. Negalėjo suprasti žmonių, gyvenančių pilkoje kasdienybėje.

Amerikoje J. Kaupas rašė noveles. Kūrinių ašimi tapo žmogaus idealisto, prislėgto absurdiškos monotonijos, gyvenimas. Psichologiškai įžvalgiai autorius bandė spręsti gyvenimo problemas, gili-

VYDĖTOJAS

GRAŽINA MARECKAITĖ

Vydėtojas – tai *regėtojas*, žmogus, kuris geba ne vien *matyti*, bet ir *išvysti*, *regėti*, *permatyti*, *permaštyti*, *suprasti*, *įsisemlkti*. Vydėtojas jaučia pareigą perteikti kitiems tai, ką jis pats jaučia, žino ir mato.

Fotomenininkas Juozas Valiušaitis ir yra toks vydėtojas (tai jo sugalvotas žodis). Gimęs Kaune 1964 m., Vilniaus Pedagoginiame universitete studijavęs fiziką ir astronomiją, staiga tarsi kažkieno pašauktas pasuko visiškai kitu keliu – ėmėsi kūrybinės fotografijos, poezijos ir filosofijos – tapo *fotopoetu*. Nežinau, ar menų teorijoje, vadovėliuose ir kataloguose esama tokių meninės kūrybos žanrų, kaip *fotopoezija*, *fotofilosofija*, *fotonovelistika* ar *fotomuzika*, bet Juozo Valiušaičio kūryba, jo fotografijos, koliažai, fotoplakatai ir fotofilmai demonstruoja būtent tokius fotografijos ir šiuolaikinės

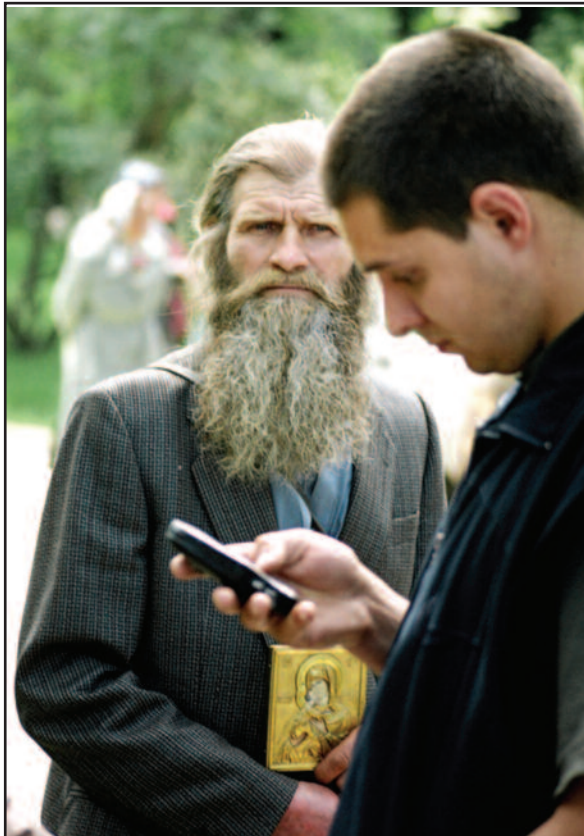
ta Šv. Teresės palaikų kelionė per Lietuvą, o gal Žemaitijos „akmenoriaus“ Viliaus Orvido ištarmės, jo dvasingo siurrealistinio pasaulio vaizdai ir pavidalai, tai gali būti tragiško gaisro nerijoje vaizdai („Gaisras“) ar „Gurkšnis dangaus“ – rekolekcijos kardinolo V. Sladkevičiaus tėviškėje... Tokios Lietuvos, kokią mums atskleidžia fotografas, keliaudamas su Šv. Teresės relikvijomis, niekas kitas nėra matęs. Viskas toje fotoobjektyvu dokumentuotoje kelionėje („Rožių gėrimas“) keistai nerealų: vyrai ir moterys švyti tarsi brangakmeniai lyjant „malonių lietui“, į dangų stiebiasi neregėtos šventovės (lyg tos, bet jau nebe tos seniai pažįstamos provincijos bažnytelės), o keliai keleliai, kuriais žengia minios maldininkų, tarsi patys klojasi jiems po kojomis... Nejaugi tie dvasingi žmonės ek-rane – tai mes, šiandienos lietuviai?

Juozo Valiušaičio fotofilmai ir fotokoliažai nebūtinai kuriami iš originalių autoriaus nuotraukų – jie gali būti sukomponuoti iš senų atvirukų ir fotografijų, iš įvairių objektų atvaizdų, iš portretų, iš meno kūrinių, kurie sugula į autoriaus sumanytą kompoziciją, dažnai palydimą muzikos arba teksto (rašytinio ar skaitomo balsu). Kartais tai muzikos inspiruoti regėjimai – toks yra pagal ankstyvuosius M. K. Čiurlionio preliudus sukurtas filmas „Miesto elegijos“, taip pat „Žemės vynas“ (Antonio Vivaldi „Laudamus Te“), „Šventyklų miestas“ (Arvi Parto „Spiegel im Spiegel“) arba, skambant senovinėms kuršių dainoms, iš senų fotografijų ir atvirukų (dailininko Sauliaus Kruopio rinkinių) sukomponuota nuostabi saktmė „Kuršių kurėnai“ apie senosios Neringos gamtą, laivus, žvejus, smėlį ir jūrą.

Juozas Valiušaitis smarkiai paniręs į istoriją. 2002 metais fotopasakojimai „Išdriskusis Lietuvos istorijos puslapis“ buvo pristatytas Suomijoje, o „Nugrimzdusis Vilnius“ – Austrijoje. Lietuvos praeitis jo suvokime paženklinta buvusia Didžiosios kunigaikštystės didybe, todėl menininką ypač jaudina Ukrainos likimas: „oranžinės revoliucijos“ metu, bendraudamas su ukrainiečių atgimimo veikėjais ir gyvendamas

tarp jų, jis sukūrė fotografijų ciklą „Kijevo auksas, rūdys ir liepsnojantis ruduo“, o jo „Naujas laisvės ženklas“ Ukrainoje bei Čekijoje 2005 metais laimėjo Grand Prix.

Fotografas pasakoja apie didžias mūsų krašto asmenybes („Vydėtojas Storosta-Vydūnas“), penkiolika iš trisdešimt septynių fotofilmų (iš įvairių šaltinių) sukurta apie Vilnių („Šventyklų miestas“, „Rūkas“, „Naktis“, „Nuo aukštų bokštų“ ir kt.), net keletas fotografijų ciklų skirta knygnešiams („Paminklai Lietuvos knygnešiams ir daraktoriams“, „Laisvės ir Kalbos tauta“). Knygnešių tema pasirodė esanti aktuali net Lietuvos muitinės muziejui, nes knygnešystė – unikali, vien mūsų kraštui būdinga kontrabandos rūšis, ryškus Lietuvos istorijos puslapis. Nepaprastai informatyvi, penkiasdešimt septynių planšetų puikaus dizaino paroda „Laisvės ir Kalbos tauta“ („fotografinis apmąstymas knygnešystės, kalbos ir tautos tapatumo

Dvi ryšio sistemos. Kijevas, 2004

tema“) šiuo metu demonstruojama moderniose Mykolo Romerio universiteto patalpose.

Kūrybiškai bendradarbiaudamas su menininkais bendraminčiais – Rimantu Dichavičiumi, Aloyzu Stasiulevičiumi, Stasiu Urbonu, Giedriumi Kazimierėnu – Juozas Valiušaitis ieško įvairiausių kelių į amžininkų, ypač jaunimo, širdis ir protus. Suglaudę pečius, mylėdami Lietuvą, jos istoriją, Vilniaus stebuklus, visi jie stengiasi atstatyti ir sugrąžinti Lietuvai jos dvasią, ištaisyti tai, ką kiti sugriovė ir tebegriauna.

Juozo Valiušaičio „fotoapmąstymus“ ir „fotopasakojimus“, plintančius interneto erdvėje ar kokiose „lokalinėse“ parodose, retai pamatysi ekrane ar dokumentinių filmų peržiūrose – jo kūriniai tarsi ne kinas. Bet tai ir ne visiškai fotografija. Šiame skirtingų meno rūšių ir žanrų asimiliavimosi amžiuje, beprotiško vaizdinių kaleidoskopo aplinkoje, begaliniame gatvės, scenos, estradų, ekranų triukšme ir mirgėjime, statiška fotopoeto ir fotofilosofo filmų estetika – lėtas pasakojimo ritmas, rimtis, ramybė ir tylą – teikia didelį dvasinį komfortą, kiekvienam žiūrinčiajam dovanoja prasmingą laiką apmąstymams. □

Esu mažytė siela, 2007

Š. m. spalio 15 d. „Kultūros“ numeryje, Vidos Mažrimienės straipsnyje „Lietuvai – su meile“ įsivėlė klaida: nuotraukos „Druskininkų gotika“ autorius yra ne Algimantas Kezys, o Gintaras Žilys. Atsiprašome autorių ir skaitytojų.

Teresėlė Truskavoje, 2007

Juozo Valiušaičio nuotraukos

Gedimino sapnas, 2006

kompiuterinės technikos galimybių junginius.

Juozo Valiušaičio kūrybinės biografijos pradžia sutampa su Lietuvos išsivadavimu. Tai, ką jis sukūrė nuo 1991 metų, demonstruota įvairiose parodose (o jų būta daugiau nei šimtas), taip pat platinama fotofilmais, kurių kiekvienas – tai prasmingas, kryptingas, širdimi išjaustas ir protu pagrįstas pasakojimas (vaizdais, tekstu, muzika) apie Dievą, Tikėjimą, žmogų, pasaulį, Lietuvą. Ne visą gausią jo kūrybą teko matyti, bet susipažinus su svarbiausiais Juozo Valiušaičio kūrinių, galima nujauti, kokios mintys, kokios prasmės, kokie vaizdiniai slypi po jo fotokompozicijų ar fotofilmų pavadinimais: „Praeities prasivėrimas“, „Puslapis ir šuliny“, „Laisvės kaina“, „Augmuo ir Dangus“, „Gyvenimas Apvaizdos vyzdy“, „Lituanikos pakylėjimas“, „Laisvės ir Kalbos tauta“, „Šventoji ke liauninkė“... Nupasakoti, kokie yra tie kūriniai, nelengva: tai gali būti žingsnis po žingsnio įamžin-

Lietuviški posmai Škotijos poezijos pavasaryje

RASA RUSECKIENĖ

Kiekvieną pavasarį viename Škotijos istorinių miestų Saint Andrews, kur įsikūręs seniausias šios šalies universitetas, vyksta poezijos festivalis StAnza. Sumanytas ir pradėtas 1998 metais grupelės vietinių poezijos entuziastų, šis festivalis laikui bėgant išaugo į didelį tarptautinį renginį, kuriame be britų mielai dalyvauja įvairių pasaulio šalių poetai. Praėjusiais metais savo apsilankymu festivalį pagerbė ir garsus airių poetas, Nobelio premijos laureatas Seamus Heaney, nemažai čionykštei auditorijai skaitęs savo eiles bei pristatęs neseniai išleista pokalbių knygą.

StAnzos poezijos festivalis (beje, vienintelis reguliarus Škotijoje) garsus renginių įvairove, net ir kasmet čia besilankantį klausytoją įmanantis nustebinti naujomis, dažnai netikėtomis poezijos ir muzikos, poezijos ir šokio, poezijos ir dailės ar kino dermėmis, o šiais metais ir visai nelaukta poezijos ir valgio bei gėrimo simbioze (besiklausant JAV poeto Bobo Holmano ir kitų svečių poezijos buvo galima skanauti priešpiečius, o užsukus į kavinę ar parduotuvę – išgirsti ekspromtu deklamuojamų eilių). Kasmet kovo viduryje penkias dienas trunkantis renginys išsikeria po visą nedidelio Saint Andrews miestelio istorinį centrą. Jo pagrindinis lizdas – erdvus *Byre* (Daržinės) teatras, kurio salėse vyksta poezijos skaitymai ir *performansai*, paskaitos, diskusijos, kūrybiniai seminarai, o dviaukštėje rekreacinėje erdvėje prie kavos puodelio ar taurės vyno šnekučiuojasi poetai ir klausytojai, kartais įsiveržia ir neformalus poezijos skaitovai. Vakaraus festivalis pažyra po miestelio užiegas ir smukles, kur skamba džiazas ir savo poeziją gali klausytojams pristatyti bet kuris kuriantysis.

Kasmet festivalis pasirenka porą vyraujančių temų. Šiemet, keturioliktoji StAnza sutelkė dėmesį į laiko bėgimą (*Timepiece*), į poezijos ir užrašytos ar neužrašytos praeities dinamiką, poezijos ir tautų bei bendrijų kasdienės rutinos svarbias akimirkas – ir vietinius, ir artimus, ir nutolusius laike bei erdvėje. Specialus šios temos akcentas – Škotijos šiaurės vakaruose gyvuojanti, bet pamažu nykstanti škotų gėlių tautos kultūra ir poezija bei jos dainiaus Sorlio Makleino (*Somhairle MacGill-Eain/Sorley MacLean*) 100-osios gimimo metinės. Festivalyje dalyvavo net keli šia kalba rašantys poetai, o šventę atidarė ir jos renginius lydėjo gėlių muzika. Antroji festivalio tema – *Poeto arka* (*Poet's Ark*) akcentavo tai, kaip poezijoje perteikiami sudėtingi žmogaus santykiai su gamta ir gyvūnais, gvildenamos laukiniškumo ir nelaisvės, nykimo ir išlikimo problemos.

Šių metų festivalyje dalyvavo per šimtą poetų, dailininkų, filmų kūrėjų, muzikantų, poezijos atlikėjų. Tarp jų būta ir nemažai poetų iš užsienio –

Poetė Lidija Šimkutė su St. Andrews'o Šventojo Leonardo mokyklos mokiniais

Airijos, Australijos, Belgijos, Irako, Italijos, JAV, Kinijos, Vokietijos. Maloniai nustebino jau per šventės atidarymą nuskambėję lietuviški posmai, kuriuos skaitė Australijos lietuvių poetė Lidija Šimkutė. Lietuvių poeziją Saint Andrews'e girdime nebe pirmą kartą. Užpernai čia lankėsi lietuvių poetai Kornelijus Platelis, Sonata Paliulytė bei

Lidija Šimkutė per StAnza poezijos festivalio atidarymą

Lietuvoje gyvenantis amerikiečių poetas ir vertėjas Kerry Shawn Keysas.

Poetė Lidija Šimkutė buvo pakviesta dalyvauti net keliuose šventės renginiuose. Vienas jų – tradiciniai, klausytojų pamėgti *Kryžkelių* (*Border Crossings*) skaitymai, kurių metu savo poeziją pristato

du skirtingų tautų poetai. Lidija savo kūrybą skaitė kartu su Edinburgo poetu, škotų dainiaus Roberto Burnso poezijos žinovu Kevinu Williamsu. Po ekspresyvių, retsykiais drastiškų K. Williamsso posmų nedaugiažodžiai Lidijos Šimkutės eilėraščiai, kupini įžvalgos ir susimąstymo, skaldomi prasmės prisodrintų tylos erdvių, žavinys nelauktomis metaforų ir įvaizdžių dermėmis tarytum atvėrė filosofinę būties gelmę, prisilietė prie jos pradžios, leido pajusti gyvenimo ir laiko efemerškumą, žmogiškų santykių trapumą, jų grožį ir prasmę.

Festivalio metu su poetės kūryba galėjo susipažinti ir jaunieji klausytojai – Lidija Šimkutė skaitė savo poeziją Saint Andrews'o Šventojo Leonardo mokykloje, į kurią iš įvairių pasaulio šalių suvažiuoja mokyti jaunimas. Mokiniai aktyviai domėjosi jos kūryba, uždavė nemažai klausimų. Tarp klausytojų buvo ir mokinukas iš Lietuvos.

Vienas mėgstamų šventės renginių, paprastai suburiantis pilną salę klausytojų, yra *Poezijos pusryčiai* (*Poetry breakfast*). Jų metu prie puodelio kavos vyksta įvairios poezijai skirtos diskusijos. Vienoje jų diskutuota apie poezijos vertimą, čia dalyvavo ir Lidija Šimkutė. Kiti šio renginio dalyviai – gėlių poetas Kevinas MacNeilas, makedonų kilmės australų poetas Tomas Petsinis ir škotų poetas bei vertėjas, Saint Andrews'o universiteto profesorius Donas Patersonas. Kevinas MacNeilas buvo festivalio rengėjų paprašytas išversti į gėlių kalbą po vieną Lidijos Šimkutės ir Tomo Petsinio eilėraščių. Poetai perskaitė šiuos eilėraščius originalo kalba, paskui skaitytas jų gėliškas vertimas, kurį turbūt labai nedaug kas iš auditorijos tesuprato, nes rytinė Škotijos pakrantė, kurioje yra Saint Andrews, niekada nebuvo gėliškai kalbantis kraštas ir šią kalbą čia supranta nebent tie, kurie atkilo į šį miestelį iš Škotijos šiaurės ar vakarų. Nepaisant to, diskusija pasirodė įdomi, poetai dalijosi mintimis apie savo unikalią dvikalbę kūrybos patirtį, Lidija Šimkutė skaitė eilėraščius, parašytus anglų ir lietuvių kalbomis, gilinosi į jų prasmų niuansus. Diskusijai skirtai valanda pasibaigus, žiūrovams skirstantis vienas festivalio dalyvių, žilagalvis škotas prisipažino, kad šio pokalbio būtų dar ilgai klausėsis.

Nuskambėjus baigiamiesiems festivalio akordams, Saint Andrews'o poetinėje kryžkelėje susitikę poetai išsiskirstė po savo kraštus, palikdami Škotijoje mažutę dalelę savęs: posmus, tebeaidinčius klausytojų atmintyje, poezijos rinkinius, festivalio skaitymų video ir audio įrašus, nuotraukas ir eskizus, kurie per kitų metų poezijos šventę galbūt papuoš *Byre* teatro fojė. Iki kito karto. Tikėkimės, kad netrukus Saint Andrews'o padangėje vėl skambės lietuviškos eilės. □

Tomas Mortonas iš BBC Scotland, poetė Lidija Šimkutė, StAnza direktorė Eleanor Livingstone ir JAV poetas Kevinas Youngas.

(Nuotrauka iš The Courier.co.uk)

IŠTIKIMIEJI

Vytauto Kluoniaus Golgotos kelias

Tęsinys. Pradžia 2011 m. lapkričio 19 d. „Kultūroje“

Mano tėtė Juozapas Kluonius gimė 1884 m. Suvalkijoje, Gelgaudiškio ir Kaimelio valsčių ribose, kumečio Baltraus Kluoniaus šeimoje, auginusioje penkis berniukus. Vėliau, penkis metus atitarnavęs caro armijoj, grįžo į Lietuvą. Nenorėdamas kęsti kumečio dalios, išvyko į JAV užsidirbti pinigų. Lietuvon grįžęs apie 1923 metus, Plokščių valsčiuje nusipirko mažą ūkelį ir pradėjo ieškoti ūkininkaitės žmonos. Pasipiršo šimtamargio ūkininko Igno Adomaičio dukrai Marytei. Vedė ją ir, kitiems penkiems I. Adomaičio vaikams išmokėjęs 10 tūkstančių litų dalį, tapo ūkiu, esančiu Pašilių kaime, šeimininku.

Kadangi karo metu Šakių miestas labai nukentėjo, sudegė net gimnazija, tai ji buvo perkelta į Lukšių miestelį. Čia dramatiškai ir pasisuko Vytauto jaunystės kelias. Apsisprendimui, kaip ir daugeliui to meto jaunuolių, tebuvo dvi išeitys: susitaikyti su sovietine okupacija, prisitaikyti ar pasipriešinti. Vytautas rinkosi pasipriešinimą.

Nutolus frontui, besitvarkant ūkyje, radome vokiečių lengvąjį kulkosvaidį. 1945 m. kai rusai per prievartą ėmė gaudyti vyrus ir siųsti į frontą, daugelis jų pasitraukė į mišką ir pradėjo slapstytis, aš jiems ir perdaviau aptiktą vokišką kulkosvaidį. Nuo to laiko užsimezgė mano glaudesni santykiai – ryšys su besislapstančiais krašto vyrais, t. y. su P. Runo būriu.

Kadangi rudenio Šakių gimnazija iš Barzdų buvo perkelta į Lukšius, tai aš rugsėjo pradžioje įstojau į šeštąją klasę. Iš vokiečių laikų žinojome, kas kuo „kvėpuoja“. Nors netikėjome, kad Vakarai paliks mus okupuotus SSSR, vis vien galvojome koku būdu prisidėti prie Lietuvos išlaisvinimo. Moksleivio V. Ledo vadovaujami nutarėme įkurti pagrindinę organizaciją „Laisvės sakalai“. Jos tikslas buvo rinkti ginklus, šaudmenis, lėšas bei žinias ir perduoti jas partizanams; ruošti būsimam SSSR karui su JAV. Mums pritarė partizanai P. Runas ir A. Grybinas-Faustas. Aš asmeniškai bendravau su P. Runo būriu, kuriame buvo mūsų krašto vyrai: P. Atkočius, S. ir J. Mozūraičiai, V. Runas ir kt. Per Zyplių miškelį teko palaikyti ryšį su Runo ir A.

V. Kluonius su seserimi Ona prie Karo muziejaus Kaune, 1958

Grybino-Fausto būriu. Per mūsų klasioką V. Grybą užmezgėme ryšį su Panemunės veikėjais mokytojais Dabašinsku ir Rimkevičium.

Pagrindinei organizacijai „Laisvės sakalai“ priklausė mokiniai iš septintos klasės: V. Ledas, A. Neverauskas, V. Jurgelevičius, šeštos – V. Grybas, J. Dailidė, V. Kluonius ir A. Miščikas, iš penktos – K. Endriukaitis. Žinias rinkdavo ir perduodavo partizanams, taip pat ir aukas, deja, jų būta mažai. Tik

dėdė kunigas Adomaitis paaukojo 100 červoncu (1000 rb). Kiti išgalėdavo tik po 5–10 červoncu. Be to, mažai į ką tegalėjo kreiptis, kad nebūtų išduoti. Baigiantis mokslo metams, dalis narių nusprendė vykti į Kauną, kad ten galėtų praplėsti organizaciją „Laisvės sakalai.“ Išvyko ir A. Miščikas.

1946 m. rudenio nutarta į organizaciją priimti naujų narių: J. Žemaitį, V. Volteraitį, V. Liorentą ir V. Juškaitį. Aštuntokas J. Žemaitis buvo išrinktas pirmininku.

IŠDAVYSTĖ

1945 m. su moksleiviu J. Dailide gyvenau pas Lukšių zakristijoną. Kitais, 1946–47 mokslo metais kažkodėl jis persikėlė gyventi pas našlę Naikuvienę, NKVD kapitono Šatkovo sugyventinę. Tai kėlė įtarumą. Organizacijai iškilo grėsmė, kai 1947 m. pavasarį buvo areštuoti Kriūkų mokyklos mokytojai Dabašinskas ir Rimkevičius, su kuriais palaikė ryšį V. Grybas ir J. Dailidė. V. Grybas pabėgo, o J. Dailidė areštavo. Jį išvežė tardymams į Kauną, o po kelių dienų paleistas, grįžo į gimnaziją.

Viename narių susirinkime buvo pasiūlyta mūsų gimnazijos komsorgą Skaigirį „pavaišinti“ granata, tačiau pasiūlymas nepriimtas. Baigiantis mokslo metams, partizanas Voveris birželio pradžioje apsilankė pas A. Neverauską, gyvenusį gimnazijos patalpose virš Skaigirio buto. Išeidamas Voveris į komsorgo butą per langą įmetė granatą. Tačiau nesprogo. Tada metė antrą, kuri taip pat nesprogo. Pagaliau metė trečią, kuri suveikė, tačiau aktyvisto net nesusžeidė. Komsorgas, paleidęs keletą šūvių, išsikvietė enkavedistus. Jų šuo, apuostęs įmestas nesprogusias granatas, užvedė pas Neverauską, kurį tuoj pat areštavo ir kankindami ėmė tardyti. Jis neprisipažino. Tada į jo kamerą pasodino provokatorių, kuris įtikino Neverauską, jog jį tuoj paleis. A. Neverauskas patikėjo ir parašė laiškutį V. Volteraičio ir J. Žemaičio vardu, kurį įsiuvo į provokatoriaus baltinių siūlą. Apsimetėli agentą išleisdami, neva kratos metu, laiškutį ap-

V. Kluonius 1938 m. su kumelaite Blese ir jos kumeliuku.

Nuotraukos iš V. Kluoniaus asmeninio archyvo

Nukelta į 8 psl.

„Pasaulis – tarsi įstabi pasaka“

Atkelta iš 4 psl.

patekti prie rojaus vartų. Čia atrandame ir paslaptingą Žaliąją vaistinę, kurioje yra įvairių stebuklingų lašelių. J. Kaupas užfiksavęs charakteringas miesto detales: skelbimų stulpus, būriais belakstantčius ir viską matančius šunis, klūpančius aplink bažnyčias valkatas ir kt.

Visas pasakas, anot J. Kaupo, surašė metraštininkas Sniego senis slaptose miesto Kronikose, kurios buvo saugomos Kauno širdyje – Rotušėje. Tas metraštininkas buvo nepaprastas Sniego senis. Jis turėjo karštą, jausmingą širdį ir, savo laimei ar nelaimei, buvo aistringai įsimylėjęs alyvų krūmą. Ta meilė buvo tokia stipri ir galinga, kad Sniego senis paaukojo savo gyvybę už vieną stebuklingą akimirką: išvysti savo išrinktosios alyvos žiedus.

Knygos įžangoje nusakoma knygos tema – kilni meilė, meilė gėriui, grožiui. Galima būtų išskirti nuotaikingas ir romantiškas jo pasakas, tokias kaip „Daktaras Kripštukas pragare“, „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo“, „Pasaka apie Arlekino meilę ir Burtininką be vardo“, „Pasaka apie neramų žveją Silvestrą“, „Šokoladinio kareivuko širdis“, „Trys karaliai“.

J. Kaupas žaismingai piešia daktaro Kripštuko paveikslą – Kripštukas nukeliauja su velniu į pragarą ir sugeba išgydyti Belzebubo uodegą, suplotą katilo dangčiu, ir žino, koku lašeliu reikia sutramdyti įsismarkavusią raganą. J. Kaupą veikia hofmaniškas stilius, tačiau jo vidinė patirtis pasi-

Julius Kaupas (k.) ir Marius Katiliškis Freiburge, 1944 m.

žymi vidiniu degimu, dvasine įtampa. Kūriniuose išvelgiamas trapus paties autoriaus pasaulis. Kaip ir gyvenime, įtaigiai sprendžia gėrio ir blogio problemas, tiki gėriu žemėje ir bando tuo įtikinti savo skaitytojus. Romantiškai nusiteikęs, lengva ranka, saikingai ironizuodamas švelniai tapo poetinius vaizdus. Tačiau ne visuomet jo kūriniuose gėris triumfuodavo. Dažnai jis pabrėžia, kad auka dėl gėrio, įskaitant ir gyvybės kainą – ne pralaimėjimas, o tik dar vienas laiptelis į tobulybę. *Pasaka yra šventa tiesa, ir joje nėra nė krislo melo*, – rašė J. Kaupas.

Rašytojas Kęstutis Navakas neatsitiktinai pasirinko šias pasakas ir jų motyvais parašė scenarijų. Lėlių teatro, kuriam vadovauja Sigitas Klibaavičius, aktoriai profesionaliai atliko vaidinimą. Maironio lietuvių literatūros muziejaus Angelų rūsyje dar ilgai skambėjo juokas ir vyravo džiugi ir jauki nuotaika.

Jeigu tokių, kaip Julius Kaupas – idealistų, nerimstančių svajotojų, su vaikiška nuostaba bežvelgiančių ir besizavinčių pasauliu, šventai tikėjusių gėrio pradų – gyvenime būtų siek tiek daugiau, tai ir mūsų gyvenimas būtų šviesesnis ir giedresnis.

Nuoširdžiausius padėkos žodžius už neįkainojamo kultūrinio palikimo perdavimą Maironio lietuvių literatūros muziejui tariau gerb. Daliai Kaupienei-Augūnienei, Algiiui Kaupui; rašytojams Alfonsui Nykai-Niliūnui, Kostui Ostrauskui, Zinai- dai Nagytei-Katiliškienei, Birutei Vaitkūnaitei-Nagienei. □

Vytauto Kluoniaus Golgotos kelias

Atkelta iš 7 psl.

tiko. Tokiu būdu ir buvo atskleista Šakių gimnazijos „Laisvės sakalų“ pagrindinė organizacija. Birželio 18 d. buvo areštuoti J. Žemaitis ir V. Volteraitis. Pastarasis, neišlaikęs žiaurių kankinimų, išdavė visą „Laisvės sakalų“ organizaciją.

AREŠTAS

Kadangi tuo metu aš su tėvais buvome pasitraukę iš namų, mane suėmė tik po to, kai parašiau laišką J. Dailidei, praėjus savaitei laiko nuo išsiuntimo datos – liepos 3 d. Tardomas neprisipažinau, kad buvau „Laisvės sakalų“ organizacijos nariu – net akistatoje su V. Volteraičiu. Išvedus V. Volteraitį iš kabineto, tardytojas Dronikov su vertėju suruošė man tokią pirtį, kad aš atsipeikėjau tik perlietas šaltu vandeniu.

Vykstant tardymams, ieškojau ryšio su kitais bendrabyliais. Pasidaręs skylę į gretimą kambarą, susisiečiau su V. Juškaičiu. Kažkas mane apskundė tardytojui, kad aš per skylę kalbuosi su V. Juškaičiu. Mane už tai pasodino į karcerį, kuriame radau partizanus J. Armonaitį ir Karalių, slapyvardžiu Rambynas. Tardydavo dažniausiai naktimis, kad kankinamo kalinio šauksmų niekas negirdėtų. J. Armonaitis-Triupas mane pamokė, kaip sumažinti skausmus tardymo metu. Jis patarė, kad pradėjus tardytojui ar vertėjui mušti, reikia paleisti gerklę ir visa galia rekti. Tada jie puola užčiaupti burną ir nustoja mušti. O aš iš pradžių mušamas iki sąmonės netekimo tylėdavau. Pamokytas J. Armonaičio paleisdavau gerklę ir visu balsu imdavau rekti. Jie nusto davu mušti ir puldavo užčiaupti burną. Tokiu būdu J. Armonaičio patarimo dėka pasilengvinau tardymo kankinimus. Už tai esu jam dėkingas.

Toje pačioj kameroj sėdėjo ir partizanas Rambynas, kuris buvo labai iškankintas: sprandas, nugara, sėdynė, kojos iki pat kulnų buvo mėlynos nuo kraujosruvų. Jis buvo suimtas dienojant pas vieną gyventoją tik su pistoletu kišenėje. Pamatęs, kad sodyba supama, mėgino pro kluono galą pasprukti į alksnyną, bet čia jo laukė enkavedistų pasala. Reiškia, kad apie jį buvo pranešta NKVD. Bėgantį Karalių, nespėjus jam išsitraukti pistoleto, sučiupo gyvą. Jis tardomas neprisipažino esąs partizanas, sakėsi, jog slapstosi nuo kariuomenės. Tada jį mėgino už-

verbuoti. Jis, nė nemanydamas jiems dirbti, sutiko, kad tik paleistų. Su sargybos palyda ir bylos protokolais jį vežimu gabeno į Kauną. Bevežant per mišką, juos užpuola „partizanai“ ir jį išlaisvina. Patikrinę bylą, randa jo sutikimą dirbti saugumui. Tada tariamieji partizanai sako: „vyrai, štai mes pagavome tikrą tėvynės išdaviką, reikia jį pakarti“. Tuo pat atsinešė virvę ir ėmė kabinti ant šakos. Rambynas sušuko: „Vyručiai, aš gi toks pat, kaip ir jūs. Bet jie pareikalavo įrodymų: pasakyti, kur yra partizanų bunkeriai, kas jų ryšininkai, kurie galėtų paliudyti. Visus atsakymus jie užsirašė ir vedėsi į nurodytus bunkerius. Beeinant juos užpuola NKVD pasala. Tariamieji partizanai išsilaksto ir pameta tardymo medžiagą, kurią enkavedistai aptinka. Rambynas ir jo apklausos prisipažinimai patenka į tų pačių enkavedistų rankas.

Kadangi Karalius-Rambynas buvo kietas vyras ir jokiais kankinimais negalėjo priversti jį išduoti kovos brolius, su kuriais buvo miškuose, jie ir panaudojo šį daug kartų sėkmingai išmėgintą klastos metodą.

Mus dažniausiai tardydavo naktimis: būdavo, atsigulęs, vos pradėdi snausti, beužmiegas; išgirdus koridoriuje prižiūrėtojo žingsnius, raumenys ištempia iki virpėjimo, su baime lauki ateinančio prie durų. Jeigu jis praeina pro šalį, įtampa atslūgsta, o jeigu rakina duris, širdis daužosi krūtinėje, žinai, kad būsi tardomas, kankinamas iki sąmonės netekimo. Pradėdi spėlioti, o gal paėmė ką nors iš pažįstamų partizanų gyvą, gal jis prasitarė apie perduotus vaistus, lengvajį kulkosvaidį?

Pradžioje tardytojas stengdavosi paveikti geruoju, kad viską nuoširdžiai prisipažinčiau, tuo pačiu sumažinčiau savo kaltę ir padėčiau saugumui atskleisti liaudies priešus. Nesulaukęs mano atsivėrimo, tardytojas Dronikov imdavo pykti, bjauriausiai keiktis ir grąsinti, kad išveš pas baltąsias meškas, kur įsakymas – taiga, o prokuroras – meška, kur gyvensiu, bet, „kol gyvas, moters nematysi (Žyt budes, no jieb... nezachoeš). Pastatydavo į kampą ir mušdavo – daugiausia vertėjas, bet kartais pamiklinti savo rankų ir kojų priešokdavo ir tardytojas. Vertėjas mėgdavo daužyti į paširdžius, o tardytojas stengdavosi įspirti į tarpukojį, idant sukeltų didesnį skausmą, nepaliekant jokių žymių. Jeigu ir tai nepadėdavo, tardytojas liepdavo kniūpsčiom gultis ant taburetės ir imdavo mušti su šampalu iki

sąmonės netekimo. Atgaivindavo apliedami šaltu vandeniu. Po to vėl pradėdavo tardyti iš naujo, keiktis ir grasinti. Labiausiai mušė po akistatos su V. Volteraičiu, kuris sakė, jog aš jį įtraukęs į pagrindinę organizaciją „Laisvės sakalai“. Aš viską neigiau, o V. Volteraitis pasirašė ant akistatos protokolo. Jį išvedė, o man tardytojas su vertėju surengė tokią pragarą, kurio nelinkėčiau ir savo priešams: daužė, spardė į tarpukojį, grasino pakarti, užmušti, nušauti...

Kadangi areštinės sienos buvo netinkuotos, nesunkiai pasidariau skylę į gretimą kambarą, kurioje sėdėjo bendrabylis V. Ledas. Jis patarė prisipažinti tik tai, ką visi jau žino, o teismo metu viską paneigti. Taip ir padariau. Prisipažinau dalyvavęs pagrindžio organizacijoje. Kas buvo įrašyta protokoluose, tiksliai nežinau, nes rusiškai surašytų dalykų negalėjau perskaityti, o vertėjai taipogi ne viską išversdavo, tik pasakydavo, kad „čia viskas parašyta taip, kaip tu pasakei.“ Mes privalėjome pasirašyti po protokolais jų neperskaitę, tik vertėjo trumpai supažindinti su jų turiniu. Ar teisingai jis perduodavo turinį, aš nežinojau.

Pasibaigus tardymui, teko pasirašyti visus protokolus, po kuriais nebuvo mano parašo, tikintis, kad teisme galėsimė viską paneigti. Kadangi nei mane areštuojant, nei iš kitų draugų nebuvo paimta jokių konkrečių įrodymų, kurie laiduotų, jog Šakių gimnazijoje veikė slapta pagrindinė organizacija „Laisvės sakalai“. Prieš Kalėdas mus visus aštuonis: A. Neverauską, J. Žemaitį, V. Volteraitį, J. Dailidę, V. Juškaitį, V. Liorentą, K. Endriukaitį ir mane išgabeno į Marijampolės kalėjimą, kuriame laukėme teismo. Buvom nusiteikę teisme viską paneigti, nes nemokėdami rusų kalbos, negalėjome perskaityti protokolų.

Deja, 1948 m. kovo mėnesį mums pranešė Maskvos Ypatingojo teismo (Osoboje sovieščanije) sprendimą. Keturis nuteisė po 10 metų gulago, kitas ketvertas gavo po aštuonerius metus. Mane pagal tą patį RSFSR Baudžiamojo Kodekso 58 str. II ir IO dalį nuteisė kalėti aštuonerius metus Vladimiro kalėjime. Kurie daugiau prisipažino, tie daugiau ir gavo.

Teismo nebuvo, ir mūsų sumanymas viską paneigti nuėjo perniek. Ypatingojo pasitarimo, kuris vyko Maskvoje, negalima pavadinti net teismo parodyja, mes nematėme nei vieno teisėjo, advokato ar liudytojo. Viskas nuspręsta už akių – toks sovietinis teisingumas.

Tęsinys kitame numeryje